

YALPIZ HIDI

I. SARATON

Dam olish kuni xonasida kitob o'qib yotgan Samandarning dimog'iga birdan yalpiz solingan sho'rva hidi urildi va sakkiz yasharlik payti bahor kunlarining birida hayotlarining burchagidan otasining bir quchoq yalpiz t?rib k?lgani va onasi k?chqurun yalpiz sho'rva qilgani esiga tushdi-yu, kitobni yopib, havoni burniga torta boshladi. So'ng o'rnidan turib, d?raza pardasini surdi va u ?rdan ko'rinib turgan, hali to'la sarg'aymagan daraxtlarni ko'rib, ko'ngli cho'kdi. Bog'ga hafsalasizlik bilan ko'z yugurtirdi. Bog'dagi daraxtlar siyrak, l?kin s?rshox edi; qarovsiz qolganidan bog'ni chirigan chakalakar bosgan, ayni saratonda bu manzara noxush taassurot qoldirar, ko'p yillardan b?ri quyosh ko'rmay kasal bo'lib yotgan shol kampirning qo'lid?k quruq va ko'rimsiz edi. Samandar ulardan nigohini darrov olib qochdi. Shoxlarning sinib, sarg'ayib, mung'ayib yotishini ortiq ko'rgisi k?lmadi. N?gadir yuragi g'ash bo'ldi. D?razaga yaqin ikkita daraxt uzun marjon shaklida m?va qilgan, m?vasi hali g'o'r va daraxt tusiga nisbatan yashilroq va yaltiroq edi. Daraxtlarning ostida botayotgan quyoshning tangacha shu'lalari o'ynoqlardi. Bog'ning yarmi jo'ka, dub va Samandar hali nomini ham bilmaydigan daraxtlardan iborat edi. U shaharda har qadamda uchraydigan bu daraxt turlarini bir-biridan zo'rg'a ajratardi. Jo'ka daraxtini uzoq yili ozg'ingina bog'bondan bilib olgandi. Bog'bon ham bog'dagi daraxtlarning ko'pchilligining nomini bilmasdi. U faqat sharqona daraxtlarigina qiynalmay sanay olardi. Samandar esa yoshligidan tanish bo'lib qolgan olcha, olma, shaftoli va yong'oq laraxtlarigina tanalariga qarab ajratib b?rardi. Biroq bog'ga daraxtlar aralash-quralash ekib tashlangan va u bog'dan ko'ra allan?chuk qarovsiz xiyobonga o'xshab k?tar, m?vali daraxtlar d?yarli yo'q edi. Samandar d?razaga yaqin, hali m?vasi qizarar-qizarmas bog' ichidan o'tayotgan maktab bolalari talab k?tadigan olcha daraxtini va panjara to'siqqa qavatma-qavat ekilgan, l?kin h?ch qachon yolchitib m?va qilmaydigan jiyda daraxtini yoqtirardi. Olcha daraxtining tanasi k?ksalarga xos g'adir-budir, s?rshox, s?rm?va edi.

Jiyda esa bahor paytlari butun shaharni o'zining hidi bilan to'ydirardi. Samandar d?razadan ko'rinayotgan olcha daraxtining narigi b?tdagi osmonga tutashib k?tgan yuqori qismidagi barglarining sarg'aya boshlaganini ko'rdi. Shohda barglar qator tizilgandi va Samandarga yaqin bo'lgani uchun osmonni tilimlab turgan dastasiz xanjarga, barglari esa osmon sahnida ulkan moviy ko'lga bir-birining tumshug'idan bog'lab, qator t?rib qo'yilgan kichkina qayiqchalarga o'xshardi. Bu hozir Samandarga boshi og'rib turgani uchun yoqimli manzarad?k bo'lib tuyuldi. Hatto barglarning qayiqchalarga o'xshashini kashf etganidan xursand bo'lib k?tdi. Barglarning xuddi d?ngiz to'lqinida sollanib turgan qayiqlard?k t?branib turganini va osmonning juda ham moviy, bog'ning bo'm-bo'sh, daraxtlarning sukutda ekani bir zum juda noyob go'zallikday bo'lib tuyuldi. Hozir Samandarning qulog'iga nariroqdagi katta yo'ldan tramvay va troll?ybuslarning taqa-tuqlab yoki guvillagancha o'tib borayotgani ham, mashinalarning signali ham, bolalar bog'chasidan k?layotgan shovqini ham kirmasdi: u hozir mana shu noyob go'zallikni butun ongiga, shuuriga singdirmoqchid?k, faqat bog' ichida daraxtlar va barglar shitirigagina butun e'tiborini jalb etgandi. Jo'ka daraxtining quyosh t?gib turgan qismi sarg'ish tusda, boshqa qismlari qoramtir-pistoqi tusga kirganini anglab qoldi. Jo'ka daraxtining s?rbarg novdalari orasida uning shoxlari d?yarli ko'zga tashlanmas, daraxt u turgan d?razadan yarmi qora, yarmi sariqqa bo'yalgan eski gumbazga o'xshab ko'rinardi. Samandar bir haftacha oldin K. maydonidagi xiyobonga borganini esladi. Xiyobonda hali hamma narsa yam-yashil, go'yo bahor hali k?tmagand?k, gullar ochilgan, archalar xushbo'y hid taratgan, maysalarda namchil taft bor edi. Xiyobon shu darajada go'zal, rutubatli, har xil rangga b?langan ajib bir manzaraga ega ediki, ayniqsa, quyosh botgan mahali bu manzara yana ham go'zallashar, ko'zlarini yashnatib, yurakni qitiqlardi. Biroq bahri-dilini ochib yuboradigan bunday go'zallikda qandaydir yasamalik bor edi. Samandar bu go'zallik o'ziga yuqumaganini s?zdi. Har xil shaklga solib ekilgan gulzor va maysalarning jozibasini o'ziga singdirolmadi. U maysalar ichida yoki archalarning doimo soya tushganidan zax bo'lib qolgan joylarida bironta ham b?gona, yovvoyi, o'z xolicha o'sib yotgan o'tlarni ko'rmadi. Hatto ko'm-ko'k bo'lib oqayotgan xiyobon ichidagi kichkina jilg'achaning atrofi ham juda e'tibor bilan tozalangan va tartibga k?ltirilgan edi. To'rt

burchak shaklidagi maydonda maysalar qulf urib yashnab yotardi. Maysazorda faqat maysa, gulzorda faqat gul o'sgan, ulardan odamning yuziga rohatbaxsh salqin havo ufurar edi. O'sha kuni Samandar xuddi hozirgiday qishlog'ining ch?kkasidagi doimo suv sizib yotganidan naq changalzorga aylangan va yovvoyi gullarga burkangan to'qayni eslagandi. To'qayda maysalar tovon urar, har xil gullar aralash dastalari suvga qoniqib, butun bir to'qayni hidi bilan mast qilib turgan, tarsillagan yovvoyi yalpizlarni, p?chakgul va shamakgullarni, to'qaydagi yulg'un, zirak va xarsanglar soyasida oftob t?gmaganidan sarg'ish tusga kirgan qoqigullarni eslagandi. N?gadir bolaligida unga qadrli bo'lmagan to'qaydagi o'sha anvoyi gullar, endi hatto o'simliklari, gullari ham tartib bilan o'sadigan shaharda unga allan?chuk ardoqli bo'lib tuyulardi.

U balkim bir hafta oldin qishlog'ining ch?tidagi to'qayda o'sadigan bo'liq yalpizlarni eslagan va so'ng unutgani uchun o'sha kuni yuzaga chiqar-chiqmas, yana yashiringan - hali o'zi ham nima d?b atashni bilmagan botiniy tuyg'ulari va xotiralar bugun kitob o'qib yotganida o'z-o'zidan shuurini band etib, bir zum suvga yashiringan po'kakd?k xayoliga lip etib qalqib chiqqanu, unga yalpiz solingan sho'rva hidini eslatgandir? Har qalay, Samandar yalpiz solingan sho'rva hidini qo'msardi. Shu sababli bo'lsa k?rak, uyning orqasidagi bolalar bog'chasiga qarashli qarovsiz bog' uning ko'ngliga yaqinroq edi. Yo'q, u qariyb sakkiz yildan b?ri shu ?rda yashayotgani uchun bu bog' qadrdon emasdi, balki, o'sha, hatto odam tushuntirib b?ra olmaydigan, maysalar bilan gullar o'rtasidagi hali butkul ch?gara o'rnatilmagan, o'simliklar o'z erkicha o'sib yotgan, ba'zi kunlari d?razani ochib, ishlab o'tirganida yalpiz hidi k?lib qolgani uchun mana shu qarovsiz bog' Samandarning ko'ngli va xotiralariga yaqin edi.

O'shanda u birinchi sinfni tugatayotgandi. Yomg'ir endigina yog'ib o'tgan, bog'dagi maysalarning kaftlarida marjon-marjon tomchilar jilvalanar, otquloqlar bargida hovuch-hovuch tomchilarni kaftlariga olib, ko'z-ko'z qilib turganga o'xshar edi. Otasi bilan hayotning otxona joylashgan qismiga borguncha kichkina etigi xuddi yap-yangiday yaltirab qolgan, bundan suyunib k?tgan Samandar hayotdagi o'tlarga etigini tobora ko'proq ishqab yaltiragan, uzun chophonining jiqqa ho'l bo'lguncha o'tlar ichida mastona-mastona ag'nagandi. O'shanda otasi otxona d?vori ostidan bir quchoq yalpiz t?rib olgan va onasi k?chqurun yalpiz barglarini solib sho'rva qilgandi. Yalpizlarning dastasi bo'liq va s?rsuv edi. Samandar o'sha kungi sho'rva ta'mini boshqa h?ch qa?rda tuymadi va juda ko'p qo'msadi. Yalpizli sho'rvaning qurut solinganidan biroz taxir ta'mi o'sha kuni uning og'zida bir umr o'rnashib qoldi. Onasi k?yinchalik ham yalpiz solingan sho'rva qilib b?rgan, l?kin h?ch qaysisi o'sha kundagiday Samandarga xushta'm tuyulmagan va darrov esidan chiqib k?tgandi.

Samandar oldinlari ham o'z xotiralari bilan qarovsiz bog' o'rtasida qandaydir uyg'unlik borligini ko'p marta his qilgandi. L?kin bu qanday uyg'unlik vav qanday o'xshashlik ekanligini o'zi ham bilmasdi. Bog'ning qarovsiz ekani-yu, o'zining doimo ikkilanib, shahar hayotiga ko'nikolmay yashayotgani o'rtasida qanchalik mutanosiblik borligini va nima uchun bu tashlandiq bog'ga bunchalik ko'ngil qo'ygani-yu, bog' nima uchun o'ziga aziz va mo''tabar tuyulishini bilmasdi. L?kin k?yingi oylardan bog' uning birdan-bir hamdardi, uning so'zsiz suhbatdoshiga aylandi. Ko'ngli qachon yolg'izlikni yoki qishloq xotiralarini qo'msab qolganda, Samandar bog'ga kirar va qarovsiz daraxtlarga qarab, bolalik paytlarini eslardi. Samandar daraxtlardan anqiydigan chirkin hidni tuyar ekan, novdalarga, shox-shabballarga, xazon uyumlariga to'lib yotgan, daraxtlari bo'talab k?tgan bu bog' unga har qanday so'lim va b?jirim xiyobonlardan go'zalroq tuyulardi. Kuz yoki bahor paytlari shaharga adashib kirib qolgan dovullar, bog'dagi k?ksa daraxtlarning shoxlarini, qasir-qusur sindirar ekan, Samandarning ko'nglida ham nimalardir qasi-qisirlab k?tardi. Shunday paytlari uyqusi uchib, tuni bilan b?zovta bo'lib chiqar va ertalab b?katga chiqa turib, dovulga dosh b?rolmagan shoxlarning mag'lub botirning singan nayzasiday ?rga osilib turganini ko'rardi; shunday lahzalarda daraxtlarga azbaroyi rahmi k?lganidan, bu yildan boshlab bog'ga bog'bon tayinlashlarini so'rayman, d?b ahd qilardi.

Jikkakkina bog'bon esa uch yil oldin qazo qilgandi. Undan k?yin bog' o'z xarajatini qoplolmagani uchun tashlandiq bo'lib qoldi. L?kin bahor k?lishi bilan bog' yovvoyi gullarning va yam-yashil daraxtlarning nafis-muattar hidlariga to'lib k?tar ekan, Samandar hamisha o'z ahdini unutib qo'yar va bog'ning go'zalligiga maftun bo'lib qolardi. Daraxtlar shu darajada

zich, tarvaqaylab k?tgan ediki, singan-chirigan novdalaru yam-yashil barglar, rango-rang gullar ichida daraxtning o'zi ko'rinmay qolardi. Ba'zan bu ?rdan bir ikkita adashib chiqib qolgan yalpizni ham topish mumkin edi. Bog'da yovvoyi gullar ko'p edi. Samandar yalpizni ko'rganida hamisha hayajonga tushar, yutoqib hidlar. Ko'nglida jo'sh urgan xotiralar cho'g'iga shu bilan suv s?pmoqchi bo'lardi. Biroq yalpizning hidi u kutganday dimog'ini kuydirib yuboradigan darajada o'tkir bo'lmasdi. Aksincha, yalpizda ko'proq zax hidi o'rnashib qolgan edi. Shunda Samandar b?ixtiyor otasi otxona d?vori ostidan t?rib k?lgan yalpizlarni va yalpiz solingan sho'rva hidini eslardi va k?chki paytlari bog'da sayr qilishni yaxshi ko'rardi. Shoxlar tarvaqaylab k?tganidan bog' ichidagi yo'lklar ham yopilib qolgan, Samandar bog'ni aylanib narigi tomonga o'tardi. U tomondan bog'ning ichiga kiradigan yo'l ochiq edi. Bog' o'z k?ksaligi va tashlandiq ekanligini odamlardan yashirish uchun atrofni shox-shabba bilan o'rab tashlagand?k edi. Bu ?rda yo'lak bo'ylab, tig'iz qilib po'stlog'idan hamisha rutubat anqib turadigan t?raklar ekilgan, yo'lak orqali bog' to'riga kirish va bolut daraxti ostida o'tirib b?malol xayol surish mumkin edi. Samandar o'tirg'ichda soatlab kitob o'qir ekan, goh jiyda, goh dubdan taralayotgan sokin ko'klam hidi yoki yovvoyi gullarning anvoyi hidini s?zardi. Bunday paytlari chirkin shox-shabba va xazonlarning ham hidi xushbo'y bo'lib k?tardi. Daraxt shoxlarida munchoqday-munchoqday yomg'ir tomchilari barglarning qorachiqlari kabi o'ynab, yaltirab turardi. Ba'zan tomchilar barglariga sirg'alariday osilib olardi. Samandar bu ?rda o'zini erkin his qilar, har qanday xushtu-xayollariga erk b?ra olardi. Gohida unga bog'dagi go'zallikda ham qandaydir nuqson borday bo'lib tuyulardi. Bu qanday nuqson ekanligini uning o'zi ham bimasdi. Samandar qishloqdan shaharga k?lgan paytlarini, u paytdagi tuyg'ularining naqadar pokligini va hayotga zavq-shavq, hayrat bilan qaraganini armon bilan eslardi. U ishga borar, vaqtida qaytardi, mana ?tti yildan b?ri xuddi shu ahvol edi. Ma'lum tartibga tushgan: vaqtida ishga borar, ish tugashi bilan qaytar, dam olish kunlari kitob o'qir yoki biron do'stinikiga borardi. ?tti yillik tarjimai holi mana shu bitta jumladan iborat edi. K?yingi yillarda o'zidan norozi bo'la boshlagandi. U o'z hayotidan qoniqmas, umrining kun bilan tunning o'zgarishiday bir xil ekanligi uni tobora hafsalasiz qilib qo'ygan, t?z-t?z qishloq xotiralariga b?rilib k?tardi. Xotiraga b?rilish bilan t?zda gup etib yalpiz solingan sho'rva hidi dimog'iga urilar va b?ixtiyor hapqirib k?tardi. Shunda birdan yuragida har xil tuyg'ular g'alayon qilib qolar, u ?rda iznsiz dovullar boshlanar, to'rt tomoni ham d?vor bo'lgan katalakd?k uyda yuragi siqilib k?tar va s?kin boqqa chiqardi; oq, harir gulbarglarning xuddi qush patiday uchib tushishlarini va so'ng jajji qushlar kabi ohista ?rga qo'nishini ko'rib, bu bir lahzalik go'zallikdan ko'ngli zavq-shavqqa to'lib k?tar, umrining b?huda o'tayotgani haqidagi o'y-xayoldan asta-s?kin forig'lanib borardi. Balki, mana shu sabab bog' bilan Samandarni bir-biriga yaqin qilib qo'ygandir?! Bog' ham Samandarning nazarida unga o'rganib qolganday edi. Uch yildan b?ri u bilan suhbatlashar va Samandar o'zi ?ngil tortgani sayin bog' ham tashlandiqiligini unutayapti, m?nga dardlarini aytib b?rayapti d?b o'ylardi. Chunki u kirganda daraxtlar unga n?lardir d?b, shivirlay boshlardi va uning ko'ngli ham ovozsiz shitir-shitirlarga, chah-chahlarga to'lib k?tardi. Shunday lahzalarda samandar bog' bilan o'zining qalbi aynan bir narsa ekanligiga sira ham shubha qilmasdi.

Samandar otasining otxona d?vori tagidan yalpiz t?rib k?lganini va o'zining barra gul b?daga to choponi ho'l bo'lguncha ag'naganini, maysa qulog'idagi yomg'ir tomchilari uning bo'ynidan ichiga tushib, qitig'i k?lganini orziqib eslardi. B?daga ag'nagani xuddi lyapiz solingan sho'rva hididay uning e'zozli xotiralaridan biri edi. U boshqa, h?ch qa?rda, h?ch qachon o'sha kungiday zavq bilan, shodligidan qiyqirib, o'zini batamom baxtli va erkin his etmadi. Talabalik yillari toqqa chiqib, maysalarni ko'rganda bolaligi tutib k?tgan, maysalarga mastona-mastona ag'nagandi, l?kin bu ag'nash unga b?daga ag'naganchalik zavq b?rmagandi. Bog'dagi maysalarning qulf urib yashnab yotganini ko'rganda Samandarning yoshlik xumori tutib k?tar, l?kin u endi bola emas edi, atrofdagi baland-baland binolardan ayollar va erkaklar ermak uchun shunchaki bog'ni tomosha qilib o'tirishar va esnab qo'yishardi. Mana endi bu manzaralar u odatdagiday dam olish kunlarining birida kitob o'qib yotganida, bulut ichiga yashiringan quyosh kabi xayoliga balqib chiqqan va butun xotiralarini yoritib yuborgan hamda goh bolalikka, goh otasi yalpiz t?rib k?lgan olis oqshomga, goh qarovsiz qolgan boqqa o'xshab k?tadigan ajib bir xotiraning torini ch?rtib yuborgandi. Samandar bu torning ko'nglida borligini ilgarilari ham s?zgandi. Endi esa bu o'ychan va xazin ohangga qo'shilib, o'zi ham sarkashlik va o'yinqaroqlik bilan o'tgan, l?kin hozirgiga qaraganda mazmunliroq va baxtliroq bo'lgan bolalik ko'chalariga va o'sha olis oqshomga

mana bu tashlandiq bog' orqali o'tib borardi. Bog' endi unga faqat xotiralar makoni emasdi, balki, umrining bir qismi ham edi, kim biladi, ehtimol umrning aynan o'zi hamdir.

II. HAZONR?Z

Kuz qanday k?lganini Samandar d?yarli s?zmay ham qoldi. M?zon oyining boshlarida safarga k?tdiyu, o'n kunlardan so'ng qaytib k?ldi. U qaytib k?lgan kuni shaharga yomg'ir yoqqandi. Yomg'ir shu darajada ?ngil yog'gandiki, ediki, go'yo kimdir butun shahar ustiga ho'l ro'molchasini bir silkitib olganday edi. Shahardagi daraxtlar hali o'z rangini yo'qotmagandi. U k?chqurun bog' aylangani chiqdi-yu, tong qoldi: bu ?rda kuz allaqachon boshlangan, qurigan novdalar chirt-chirt uzilib tushardi. Endi bog' yozdagidan ham ko'ra ayanchli tusda edi. Yomg'ir tafti aralash ?r hidi k?layotgan bo'lsa-da, Samandar ko'proq kuyindi hidini s?zardi. Bu hid farrosh ayol bolalar bog'chasi atrofini supurayotganda bog'dan uchib borgan xazonlarni yoqib yuborgan joydan - k?ksa yong'oq daraxti tagidan k?layotgandi. Samandarga bu hid noxush narsadan darakchi bo'lib tuyuldi. Bir haftalardan so'ng stolida uch dona nomozshom gulining so'lib yotganini ko'rди-yu, nogahon kuz k?lganini va bunga o'zining ishongisi k?lmayotganini angladi. Gullarni uch kun oldin qizi bolalar bog'chasidan - gulzordan uzib k?lgandi, so'ng otasiga maqtanib ko'rsatgan edi: qizi gulni had?b iskardi. Samandar hatto aqli ?tmagan go'dak ham go'zallikka bunchalar shaydo bo'lishini ko'rib, hayajonlanib k?tgandi. Qizining yuzi ham endigina ochilgan g'unchaday yashnab turardi; qizi uning kitoblari bilan ovora bo'lib, gulni stol ustida unutilib qoldirgan, u k?ltirganda gullarning sarg'ish gulbarglari hali so'lim edi. Samandar uch kuncha oldin gullarni stolida ko'rib, uxlab yotgan uchta go'dakka o'xshatgandi; endi esa, qovjirab qolganda ular bolalarga yana ham ko'proq o'xshar, faqat ularda hayotdan asar ham yo'k edi. Gullar qurib, malla tusga kirgandi. Samandarning ularga ko'ngli achishdi-yu, stoli ustidan olib tashlagisi k?lmadi; gullarning birona ham bargi to'kilmagandi, ular o'lim bilan mardonavor jang qilgandi. Bu yil kuz, uning nazarida, boshqacha k?ldi. Endi to'kilayotgan xazonlarni u kuzning tiriklik va o'lim haqidagi qasidasi d?b emas, balki harir ko'ylak kiygan, xayolidagi va bog'dagi musiqaga mos raqs tushayotgan farishtalar d?b o'ylay boshladi.

Samandar k?chqurunlari ishdan qaytar ekan, trol?ybus d?razasidan barglarning qanday to'kilayotganini ko'rib, yuragi orziqar, ularning bunchalik t?z to'kilayotganidan hayratga tushardi. Avtobus va trol?ybus sharpasidan yo'l bo'yidagi daraxtlarning barglari duv to'kildi. K?chki quyosh shu'lasida Samandar barglarning qanday yaltirab k?tganini va havoda uzoq pirpirab turganini ko'rganda, bir paytlar qandaydir kinoda ko'rgan d?ngiz chag'alaylari esiga tushardi. Chag'alaylar ham ko'm-ko'k d?ngiz ustida og'irliklarini goh u-goh bu qanotiga solib uchar va tongi quyoshda ularning oppoq qanotlari jilvalanib k?tardi. To'kilayotgan barglar esa qandaydir ulkan idishdan uzluksiz to'kilib turgan taftsiz mitti yulduzchalarga o'xshardi va havoda uzoq pirpirab turib qolardi. Samandar shunda tanish yosh shoirning kuz haqidagi satrlarini eslardi va xayolan bu satrlarni takrorlar ekan, sh?'rdagi tashb?hdan hamisha hayajonga tushardi.

Ba'zida d?razadan saratonda o'zi bir-biriga tumshuqlarini tirab, bog'lab qo'yilgan qayiq'larga o'xshatgan shox endi ship-shiydam bo'lib qolganini ko'rib, qayiq'lar d?ngiz bo'ylab qayoqqadir suzib k?tgan, ko'rfaz bo'shab, endi faqat f?ruza d?ngizgina qoldi d?b o'ylardi. Bu d?ngizda ham t?z-t?z bo'ronlar bo'lib turar, uni qop-qora dovullar qoplar, qiyqirganlarida to'da-to'da bulutlarni qaygadir quvib o'tib qolar, jala payti esa bog'dagi xazonlar rostdan ham qayiq'chalar kabi qayoqqadir oqib jo'nardi.

Samandar ko'ngliga oqib kirayotgan shu taxlit k?chinmalardan o'zini mast bo'lib qolgand?k s?zardi. U bu tuyg'ular qalbiga oqib kirgan sayin mulohazaliroq, muloyim, dilgir bo'lib borayotganini anglardi va hozirgi hayoti avvalgi hayotidan mazmunliroq tuyulardi. U avvallari yillab biron marta ham chin yurakdan g'ussaga tushmaganini, hayratlanmaganini taajjub bilan eslardi. Vaholanki, o'shanda ham shu bog' bor edi. Kuz o'shanda ham xuddi shunday sirli tuyulardi. Sababini o'ylardi-yu, tagiga ?ta olmasdi, l?kin m?ning bunchalik xazonrishta bo'lib qolishimga o'sha saratondagi yalpiz solingan sho'rva hidini eslaganim sababchi bo'ldi, bo'lmasa, m?n bu olamda g'aflatda o'tib k?tardim. Bu go'zalliklarni s?zmay qoldirdim, d?b o'ylay boshlardi. Ba'zida esa kuz ham, bog'dagi sukunat ham, xazonlarning

raqsga tushayotgani ham, ko'nglidagi k?chinmalar ham va o'zi his etayotgan botiniy go'zallik ham - hammasi ko'nglidagi o'sha tuganmas qo'shiqning davomiday bo'lib tuyular va o'sha qo'shiq ko'nglini endi tobora zabt etib olayotganini s?zib qoldi. U kuzning asta-s?kin uyiga ham bostirib kirayotganini daf'atan s?zib qoldi. Bir oycha oldin xazon bog'ning o'zida uyilib yotganini ko'rgandi. Bir n?cha kundan so'ng esa xazon uy bilan bog'ni ajratib turgan panjaradan o'tib, yo'lkaga ham sirg'alib o'tganini ko'rdi. Bir haftadan so'ng esa k?chasi dovul bo'ldi. Ertalab u ishga o'tlanayotganida dahlizda ikkita xazon yotganini ko'rib qoldi va shunda kuz hatto uyga ham bostirib kirganidan xursand bo'lib k?tdi. Xotini esa uning k?chasi d?razani ochiq qoldirganidan norozi bo'lib, xazonlarni supurib oldi-da, axlat ch?lakka tashlab yubordi, so'ng xuddi yuqumli kasallikning joyini tozalayotgand?k dahlizni yaxshilab artidi. Samandar shunda bu xazonlar bog'dan m?ning uyimga madad izlab uchib k?lgan d?gan o'yga bordi. L?kin bu o'yini xotiniga aytib masxara bo'lishdan qo'rqdi.

Samandar bir k?chasi d?raza qattiq taqillashidan uyg'onib k?tdi. U yotgan joyidan shoshib turdi-yu, garangsib d?razani va yupqa yog'och to'siqni ochdi, yuziga yomg'ir hidi, so'ng tomchilar urildi. U zim-ziyo tunda d?razani qoqqan kishini qidirib alangladi, l?kin h?ch kim yo'q edi. Shunda u d?raza m?ning xayolimda taqillagan d?b o'ylab, xotirjam tortdi. Biroq ertasiga yana kimdir d?razani shoshib qoqdi. Samandar d?razani ochib h?ch kimni ko'rmadi. Yana yomg'ir aralash xazon hidini s?zdi va endi o'zidan xavfsiray boshladi. Faqat uchinchi kungina «b?zori»ni tutishga muvaffaq bo'ldik bu - d?razasi yonida o'sgan k?ksa o'rikning shoxchasi edi. Shamol turganda shoxcha silkinib d?razani taqillatardi. Samandar shoxchani ushlab ko'rib, uning g'adir-budir, sovuq ekanini s?zdi: shoxchada hayot asari s?zilmasdi. Azbaroyi shoxchaga rahmi k?lganidan uning bandini bir-ikki siladi-yu, shoxchaga t?ginmadi. Uning nazarida kuz o'zini b?zovta qilishga haqqi borday edi. Shoxcha o'zini eslaganidan xursand ham bo'ldi. Bir kuni ishdan qaytganida shoxchani uzib olinganini, qora chirik po'stlog'i qo'li k?sib olingan ?ngday osilib turganini ko'rdi-yu, bu xotining ishi ekanini bildi. Ertalab xotini bir haftadan b?ri d?raza taqillashidan uxlay olmay chiqayotganidan nolingan edi. Samandar shunda xotini bilan o'zi orasida katta jar paydo bo'layotganini angladi: bu jar tobora kattalashib borardi, nazarida xotini h?ch qachon o'zini tushunmaganday tuyulib k?tdi. "Go'zallikni bo'g'ib qo'yish ham, go'zallikka nisbatan kuch ishlatish ham ?r yuzidan hayot ildizlarini sug'urib tashlash bilan barobardir", - d?ya o'yladi Samandar qandaydir kitobdan o'qigan so'zlarini xotirlab. Samandar shu kunlarda butun vujudiga qaydandir k?layotgan xazin ohanglar singib borayotganini s?zardi, bu ohanglar qarovsiz bog'dan taralayotganday edi.

Samandar vujudida qandaydir tarang tortilgan torlar boru, torlar bog'dan k?layotgan ohanglarga aks-sado b?rayotganday tuyulardi. Ba'zan torlar go'yo tanbur torlariday g'o'ng'illab k?tardi. Ba'zida esa yomg'irning bog'ni hafসা bilan cho'miltirayotganini d?razadan tomosha qilib turar ekan, yomg'ir o'zining ko'nglidagi g'uborlarni ham yuvib k?tayotganini his etardi.

Oktyabrning ikkinchi haftasida kun birdan isib k?tdi. ?rdan, ayniqsa. bog'dan bug' va hovur ko'tarildi. Hovurdan chirik xazon hidi anqirdi. Hatto odamlar ko'ylakchan yura boshlashdi. Bu mavridsiz haroratga aldangan bog'ning ch?kkasidagi maysalar yana qaytadan yam-yashil bo'lib bosh ko'tardi. Samandar ishdan ertaroq qaytarkan, quyosh hali botmagan, maydalab yomg'ir yog'ardi. Butun shahar rutubat qo'ynida edi. Samandar ishxona yonidagi xiyobon oralab k?ta boshladi. Xiyobon o'rtasidagi favvora atrofida odamlar gavjum edi. Yomg'ir tomchilari boshqa kundagiga nisbatan bugun n?gadir odamlarning zavqini qo'zg'atib yuborgandi.

Tomchilar yuzlardan oqib, yoqalarining ichiga kirib k?tayotgan bo'lsa ham n?gadir h?ch kim junjikmasdi. Yomg'ir tomchilari iliq va rohatbaxsh edi. Samandar favvora yonida tomchilarga kaftini tutib turgan yashil yomg'irpo'shli ?tti-sakkiz yashar bolaning boshida tojday porlab turgan kamalak yoyini ko'rib, hayratlanib bir zum yo'lak o'rtasida to'xtab qoldi. Kamalak bolaning boshida tojday yaraqlar va tomchilar fonida tovus patiday jimirlab k?tar edi. Boshida toj borligini bolaning o'zi ham bilganday, yuzida, ko'zlarida g'urur va hayrat jilvalanardi. Qo'li bilan yomg'ir tomchilarini quchoqlab olmoqchiday shaxti bor edi uning. Saldan k?yin bola katak-katak soyabon ko'targan onasi bilan zinadan ko'tarilib k?tayotganda kamalak yoyi bolaning b?liga osilib qoldi. Bu go'zal manzara edi. Bola ham yomg'ir

tomchilariga yuzini tutish uchun bir zum to'xtaganda kamalak bolaning yomg'irpo'shi bilan uyg'unlashib, yaxlit bir surat yasadi. Endi kamalak bolaning b?lida qilichday osilib turardi. Bola esa onasining tortqilashlariga qaramay hamon yuzini osmonga tutib turar, b?lida esa rangin shamshir o'ynoqlar, bola harakatiga mos qilich bir yo'qolib, bir paydo bo'lardi. Samandar toki bola zinadan g'oyib bo'lguncha unga mahliyo bo'lib qarab turdi. U ko'pdan b?ri bunday manzarani ko'rmagandi. Ko'rgan bo'lsa ham parvo qilmagandi; olti oycha oldin tabiat in'omi bo'lmish har bir manzarada insonni poklaydigan qandaydir sinoat bor d?yishsa, u o'sha kishining ustidan mazax qilib kulgan bo'lardi; hozir esa tashlandiq boqqa qarab, o'zini kashf etar ekan, g'aflatda bunchalik uzoq qolib k?tganiga hayron bo'lardi. Kamalak endi zinaning o'zida qolgan va ?ngil hilpirab turardi. Samandar xiyobondagi favvoralarda paydo bo'lgan yana bir n?cha kamalakka ko'zi tushdi. Favvoralar yuqoriga otilar ekan, yomg'ir tomchilariga urilar, yomg'ir tomchilari esa o'zidan rang-barang kamalaklarni taratardi. Quyosh qiya botayotganidan Samandar turgan joydan favvora ustida lovullab atirgullar ochilganday bo'lib ko'rindi. Faqat bu atirgullarning gulbarglari turli rangda edi. Favvora atirguli yomg'ir tomchilarini ?ngib, bir yuqoriga ko'tarilar, shunda atirgulning yashil gulbarglari ko'payar, bir pasga sollarib egilar va qizil gulbarglari lovullab k?tardi. Samandar bir n?cha soniya qotib turdi va yuragi hapqirib k?tdi, nazarida favvora ustiga osmondan quchoq-quchoq atirgullar yog'ilayotganday bo'ldi. Xiyobondagi maysalar yashil ko'ylak kiygan bolalarday zavq bilan yuzlarini chayishardi.

Samandar b?kat tomon borar ekan, yana ikki marta burilib favvoraga qaradi. Endi u y?rda kamalak jilvalanmasdi.

Samandar k?yingi kunlarda ham shu manzaralar ta'sirida yurdi. U bahorda yoki saratonda emas, ayni butun borliq xazon bo'lishga, chirishga, so'lishga yuz tutgan faslda o'z qalbidagi favvora ustiga tushayotgan gullarni ko'rganidan xursand edi.

III. BAHOR GULLARI

«Buyuklik va go'zallik hamisha yonma-yon tursa k?rak», d?b o'ylay boshladi Samandar shaharda o'riklar gullab, yo'laklarni oq-qizg'ish gulbarglar qoplab olgan va ko'nglida o'zidan ko'ra ulug'roq bir shijoat uyg'onayotganini anglagan, har bir go'zallik butun tarovati va fusunkorligi bilan ko'ngliga oqib kirayotganini his etgan paytlar Bog' bahor k?lishi bilan birdan o'zgacha yashillanib jo'nagandi. Samandar hatto o'tgan yili qurib yotgan daraxtlarning qovjiragan shoxlarida kurtaklar o'sib chiqayotganini ko'rgandi. Garchi chirkin hidi hamon taralib turgan bo'lsa ham, endi bog'dan ko'proq ko'kat hidi k?lard; bir yovvoyi g'urur bilan ochilib yashnagan anvoyi gullar ham bog'ga o'zgacha fusunkorlik bag'ishlangandi. Gullarni, ayniqsa, yalpizni ko'rganda Samandar zavqlanib k?tardi. Yalpizlar ham bu yil har yilgidan ko'proq edi. Bolalar bog'chasidan oqib k?lib, bog'ning etagini aylanib o'tadigan ariqcha atrofida bir qulochcha joyda yalpizlar gurillab o'sib chiqqandi. Bu joy k?ksa jo'ka daraxtining orqasida, ko'zdan pana joyda bo'lgani uchun yalpizni bu yil h?ch kim yulib tashlamagandi. Samandar bog'dagi go'zallikdan ruhi tiniqlashib borayotganini s?zardi. U ko'nglida uyg'onayotgan tuyg'ularning buloqlarini bog'dan topganday edi. Endi u har kuni bog'ga chiqar va yarim soatcha bog'ni aylanar, ko'nglida birdan h?ch kimga aytib bo'lmaydigan k?chinmalar paydo bo'layotganini his etardi; bu k?chinmalar shunchalik nafis ediki, Samandar bu nafislikni b?xosdan yo'qotib qo'yishdan qo'rqqanidan ohista qadamlar bilan yurar: ko'ksida juda nozik gullardan t?rilgan guldastani ko'tarib yurganga o'xshardi.

Samandar o'z xayolidan va bog'dan taralayotgan olam bilan uyg'unlashib borar, uyg'unlashgan sayin qalbida ko'proq tashnalikni his etardi. Samandar bir n?cha oydan b?ri zarif tuyg'ular bilan yashardi, u bu tuyg'ularni qayta yo'qotib qo'yishdan qo'rqar va shuning uchun har lahza qarshisidagi qarovsiz bog'ning bitta go'zal tomonini kashf etar va tobora u bilan uyg'unlashib borardi.

Bir kuni ishdan qaytib, xotiniga xonasini bog'ga qaragan d?razasi oldiga joy qildirdi: stolni taxtlab bo'lgach, oromkursiga cho'kkancha, bog'ni tomosha qila boshladi. Xotini choy olib k?ldi; izidan o'zi ham kursi k?ltirdi-da, erining yonida o'tirdi. To'siq-panjara bilan qator qilib ekilgan, l?kin qarovsizligidan shoxlari panjaralardan oshib tushgan gullar ulardan atigi bir n?cha qadam narida yashnab yotardi.

- Gullar n?gadir bu yil boshqacha ochildi, - d?di xotini unga qaramay. - N?gadir bu yil

ko'ngilga juda yaqind?k tuyulayapti.

- Har yili ham shunday ochilardi, - d?di Samandar, - faqat biz e'tibor b?rmasdik.
- Bilmadim. Har qalay, bu yil juda boshqacha, - d?di xotini, - qarab tursang, har bir gul panjaralardan boshini uzatib qarayotgan qizaloqlarga o'xshab k?tadi.
- To'g'ri, ular bilan bolalar o'rtasida qandaydir o'xshashlik bor, - Samandar xotining topqirligidan zavqlanib k?tib, unga kulib qarab qo'ydi. Xotini uning gapini d?yarli eshitmadi ham. U o'zining taassurotlarini birdan gapirib qolishga oshiqardi, chog'i.
- Qarab tursangiz, gullar ham bir-biri bilan juda b?rilib gaplashayotganga o'xshaydi; - d?di yana xotini, - qulog'ingga qiqir-qiqir kulganlari eshiltigand?k bo'ladi, agar biron gul t?branib qolsa, hammasi birga qo'shilib t?branishadi.
- Gullar ham xuddi biz kabi yashaydi. To'g'ri, bizga qaraganda qisqaroq, l?kin yashaydi. Oldinlari gulni ma'shuqa qizga o'xshatishgan. Qarang, qanday go'zal. Samandar aruzdagi ikki baytni barmoq ohangiga solib o'qidi.
- Bu kimdan? Bizda odamni gulga o'xshatmaydi, sh?killi, - d?di xotini, - m?n odamni gulga o'xshatishni qandaydir yapon yozuvchisidan o'qiganman.
- Boburdan. M?n ham ilgari shunday o'ylardim, - d?di Samandar va xotini bir paytlari o'zi bilan adabiyotlarga munosabat masalasida h?ch k?lisha olmaganini esladi. - L?kin to'qqiz oy oldin Navoiyni o'qiy boshlagach, bu fikrimdan qaytdim.
- Odam gulni ko'rganda ko'nglida nimadir tug'iladi-yu, so'ng darrov yo'qoladi, aftidan, u yo'qolmasa k?rak, bizning o'zimiz unutsak k?rak, - d?di xotini yana gulzorga qarab. Samandar xotiniga hayratlanib qaradi.
- Ba'zida gulni ko'rganda ko'ngling shunday yashnab k?tadiki, birdan yasharib qolganday his etasan o'zingni. Shunda o'zing-o'zingga xunuk ko'rinib k?tasan, birdan boshqacha yashaging k?lib qoladi.

Samandar xotiniga battar hayratlanib boqdi. Chunki xotini uning ko'nglida k?chayotgan, u bir n?cha oydan b?ri tushunib ?tolmagan narsalarni juda sodda qilib tushuntirib b?rgan edi. Birdan xotini bilan o'zi o'rtasida jar qurgan o'sha kuz oqshomini esladi. Balkim, o'sha jar ularni ayri-ayri qilib yaqinlashtirgandir? Jar ko'p narsalarga to'siq bo'lgan-u, l?kin ularning aynan bir narsani his etishlariga, aynan bir narsa haqida bir xil fikrga k?lishlariga yo'l ochib b?rgandir? Har qalay, Samandar hozir hijolat tortdi.

- Rostdan ham, oq atirgul go'zal bir qizga o'xshaydi, - d?di u o'zining qizarib k?tganini xotinidan yashirish uchun. - qarang, ana u gulbarglari - qat-qat sochlari, qizg'ishroq yallig'i bor gulbarg esa yuzi... Soch yuzni ohista hovuchlab turibdi... go'zal bir hikoya chiqarkan... Nima d?dingiz? So'zga usta bo'lsam, o'zim yozardim.

Xotini unga yayrab tikildi. Samandarning hayajoni unga ham ko'chgandi, yuzi qizil tuman changlanib k?tgandayin, kuchsizgina qizardi.

Qizi eshikdan yugurib kirib, o'zini onasining quchog'iga tashladi.

- Oyijon, m?n olamushuk kuydim, - d?di u tilini yasab, erkanar ekan. Onasi uning boshini siladi. L?kin gulzordan ko'z uzmay:

- Gullarning nomini juda topib qo'yishadi-da, - d?di, - tugmachagul, gulib?or, qirqog'ayni, oqqaldirg'och... rostdan ham, qaldirg'ochga o'xshaydi. Qizligimda m?nga nuqul oqqaldirg'och sovg'a qilishsa, d?b orzu qilardim.

-M?n esa atirgul sovg'a qilganman, - eslatdi Samandar, xotini ilk bor oppoq ko'k gulli ko'ylakda uchratgani ko'z oldiga k?ldi. «Rostdan ham o'sha payt oq qaldirg'och ga o'xshardi», o'yladi u daf'atan.

- To'g'ri, - d?di xotini, unga bir ko'z tashladi-yu, uyalib olib qochdi. - Karamga o'xshagan ulkan atirgul edi. L?kin hidi haligacha dimog'imdan k?tmaydi, o'sha gulni eslasam, n?gadir anovi atirgullar ko'rimsiz bo'lib qoladi. Balkim bu yoshlik xotirasi bo'lgani uchundir?

-Anovi gullar quyoshchalarga o'xshaydi, - d?di qizchasi, d?raza raxiga osilganча, qo'li bilan panjara ag'nab yotgan joydan ko'rinayotgan gullarni ko'rsatib. U otasi bilan onasi nima haqida gaplashayotganini darhol anglab olgan edi va uning charos ko'zlari ham hayrat, ham go'daklik aralash porlab turardi.

Samandar qizi ko'rsatgan tomonga qarab, sariq moych?chaklarni ko'rди.

Moych?chaklar mitti quyoshchalar kabi yashnab turardi va hozir Samandarning ko'ziga bu mitti quyoshchalardan taralayotgan nurlar butun bog'ni charog'on nurlarga to'ldirib yuborganday bo'ldi.

U qizning gapidan entikib k?tib, uni qattiq quchib oldi. O'zining hayajondan yoshlangan

ko'zlarini xotinidan yashirish uchun ko'zlarini ohista yumdi. Birdan ko'z oldini yaltirab turgan o'rgimchak uyasid?k to'r qoplab oldi; to'rning har bir katagidan yashil shu'lalar taralardi. U qobog'ini ozgina harakatga k?tirishi bilan yashil shu'la alvonlashar va butun ko'z oldi qip-qizil rangga to'lib k?tardi. Bu uning yuziga tushayotgan quyosh nurlarining kipriklarida aks etayotgan jilvalari edi. Xotini unga xuddi bir endi ko'rayotgand?k qarab turar, quyosh nurlari erining yuzini oppoq atirguldai yashnatib yuborganidan daf'atan hayratga tushgandi. Samandar ko'zlarini ochganda xotini o'ziga tikilib turganini ko'rди. Ko'nglini xotining ko'zlaridan taralayotgan hayrat va farog'at egalladi. O'zi ham xotiniga hayrat bilan boqdi. U h?ch qachon xotining ko'nglini o'ziga shu daqiqadagid?k hamohang va yaqin his etmagan edi.

U d?raza oldida yuzini so'nayotgan oftobga tutganча o'tirardi. Xotini bilan qizi oshxonaga o'tishdi. U ?rdan qizining qandaydir qo'shiqni xirgoyi qilayotgani eshitildi. U kursiga yaxshilab joylashib oldi.

Xavoda ko'kat hidi aralash gul hidi bor edi.

Quyosh ufq ortiga yashirindi. Ufq alvon rangga b?landi: hozir f?ruza osmon fonida bu rang juda tiniq va ravshan edi. F?ruza rangdan ham alvon rangdan ham musaffolik taralardi. U ufqqa qarab o'tirgan kuyi b?ixtiyor bir yil muqaddam kursdoshlari bilan bir do'stining qabriga borganlarini esladi. Marhum t?ngdoshlari ichidagi eng yuvosh va k?lishgan yigit edi. U mashinasida to'satdan fojiali halok bo'lgandi. Saboqdoshlari bilan ?tib borganda marhumni endi chiqarishayotgan ekan. Marhumning barvasta gavdali otasining yig'isi Samandarning yurak-bag'rini ezib yuborsa ham n?gadir Samandar yig'lay olmagandi. Bu xabar butun t?ngdoshlarini to'satdan esankiratib qo'ygandi. Ulardan h?ch kim yig'lamadi. Hamma boshini egib turav?rgandi. Bu boshqalarga shumshuk qo'rinayotgan bo'lsa-da, yig'lashayotganlardan kam qayg'urishmagandi.

Samandar marhumni ko'mishayotganda oppoq matoning ichidan uning yuzini ko'rgand?k bo'lgandi: yuzi ham oppoq edi. K?yin ko'mib bo'lishgach, kimdir qabr boshiga bir tuvak sariq atirgul qo'ydi. Samandar o'sha kuni gulga unchalik e'tibor b?rmagan edi. Biroq ertasiga yana saboqdoshlari bilan qabrga borishganda, k?chagi gullarning ichida faqat bittasigina bir k?chada qovjirab qolganini ko'rди. Boshqa gullarning gulbarglarida ham so'limlik aks etsa-da, ulardan hali hayot nafasi ufurib turardi. qurib qolgan gulning gulbarglari ham to'kilib, qabr atrofiga sochilib k?tgan edi. U o'sha kuni gul bilan odam bir-biriga juda o'xshash ekanligini his etgandi. Bir kun oldin qo'yib k?tgan gullardan biri qabr boshida bir k?chada to'kilib bo'lgani uning xayolidan h?ch k?tmadi. U marhumni eslagan sayin ko'z o'ngiga uning oppoq, k?lishgan yuzi k?lar va o'limiga ishongisi k?lmadi. L?kin u marhumni eslashi bilan hayot va o'lim orasi bir qadam ekanligini his qilar, o'zini ham qovjirab borayotganday s?zar va vahimaga tushardi. So'ng u bu tuyg'uga ko'nikib qoldi. Qachon gul bilan qabrni yonmayon ko'rsa, hayot bilan o'lim orasi bir qadam ekanligi esiga tushar, gul va qabr, marhumning yuzi h?ch xayolidan k?tmay qolardi. Uning xayolidan asta-s?kin gul, qabr va marhumning oppoq yuzi uyg'unlashib k?tdi: nazarida avval marhum gulday qovjirab to'kilgan, izidan esa gul to'kilgandi. Qabr bilan gul orasiga atirgulning sariq gulbarglari to'kilib tushardi. O'sha paytda u sariq atirgul bilan qabr o'rasidagi bu qadar mutanosiblikdan hayratga tushgandi.

Bu manzaralar mana endi u xuddi ufqqa tikilib turganday, xotinalari d?razasidan unga tikilib turardi.

Hozir ham u marhumning yuzini eslashi bilan xotirasiga lip etib gul va qabr qalqib chiqdi. Shunda u o'limning bir qadam narida turganini his etdi-yu, umrning bunchalik qisqa ekanligidan birdan vujudini titroq bosdi. «Bu ikkalasining orasi bunchalik yaqin, - d?b o'yladi u, - odam bir marta to'yib nafas olishga ham ulgurmaydi». So'ng ufqqa qarab xotirasidagi va ko'nglidagi vahimani quvmoqchi bo'ldi. Biroq lovullab yonayotgan ufqda ham sariq atirgul va qabr paydo bo'ldi. Sariq atirgulning gulbarglari ohista to'kilar, lovullab yonayotgan ufqdan qip-qizil cho'g'ga aylanib ?rga uchib tushardi. U xayolidan gul va qabrni haydash uchun ko'zlarini yumdi; biroq gul va qabr ko'z oldidan k?tmadi; aksincha, ufqdagi qip-qizil olov birdan asov shamol girdobiga tushgan qip-qizil lolalarga aylandi; lolalar u yoqdan bu yoqqa t?branar ekan, bir zum qoq o'rtada turgan sariq atirgul va qabrni yutib yuborar, yana gul va qabr qalqib chiqav?rardi. Samandar bundan larzaga k?ldi: bu manzara xayolida endi uzluksiz advom etishini angladi va ko'zlarini yana qattiqroq yumib oldi; shu daqiqada bu manzarada qandaydir huzurbaxsh go'zallik taralayotganini, ko'ngli birdan hamma narsadan xoli va ayni daqiqada hamma narsaga aloqador, o'zi, vujudi bilan ko'z oldidagi manzaraning

bir bo'lagi ekanligini, buni his etish qalbida tarahhum va zarif tuyg'ular uyg'otayotganini his etdi.

«Har bir inson qalbida olam bilan uyg'unlashishga tashnalik bor, - d?ya o'yladi Samandar, - bu tashnalik xunuklik va turmushning kundalik tumanlari ichida garchi yo'qolib k?tganday tuyulsa-da, u bor, uning borligini bilish uchun inson o'z qalbini izlab ko'rishi k?rak; inson umrining mazmuni aslida ana shu tashnalikdadir...».

Osmon binafsha rangga kirgan edi; bog' ustida sariq atirgulning bir dona gulbargiday oy qalqib turardi.

Samandar bularning hammasida t?ran bir umumiylikni angladi; u hamon qarovsiz bog'ni - ko'nglini tinmay kuzatardi.

U k?yinci kunlarda o'zini ham gul d?b o'ylay boshladi; buni avval u bog'dagi panjara orqasidagi qarovsizlikdan shoxlab k?tgan atirgulning hidi dimog'iga urilganda, ko'nglida ham qandaydir bir narsa yashnab ochilib k?tganini s?zgan paytda his etgandi; k?yin bu o'xshatish uning miyasida charx urib aylana boshladi va Samandar o'zining ham gul ekanligiga endi shubha qilmay qo'ydi. O'zini gul d?b o'ylash endi unga bachkana ham, b?o'xshov ham tuyulmasdi. Aksincha, bu o'xshatish juda tabiiyday edi. Hatto u o'zining qalbida qandaydir gul porillab ochilganini, butun tanasiga quchoq-quchoq hid taratayotganini s?zganday bo'lardi. Bu gul uning nazarida lolaga o'xshardi.

Lolaning gulbarglari hovuchida bir tomchi shudring o'ynoqlardi; shudringdan tongning musaffo havosi taralar va Samandarning vujudi bu go'zallik qarshisida madorsiz bo'lib qolar, tanasi huzur qilar, gul esa tobora yashnab borar, ko'ksida pora-pora chayqalar, butun vujudi shu gulning nozik gulbarglarid?k, ohista titrab k?tardi.

Boshqa bir kuni u panjara ortidagi atirgulni uzib oldi-da, xonasiga jo'nadi. Qizi hali bog'chadan qaytmagan edi. Xotini uning qo'lidagi gulni ko'rди-yu, tuvak k?ltirib b?rdi.

- Umidaning xonasiga qo'ya qoling, - d?di u ko'zlari yashnab gulni hidlar ekan.

Samandar bosh chayqadi; o'zi ham gulni shuning uchun k?ltirgandi. Gulni qizining xonasiga tuvakka qo'ydi-da, qizining karovatiga o'tirib, uni tomosha qila boshladi.

Qizining gulni ko'rib, qanchalik quvonishini o'ylab, ko'ngli yashnab k?tdi.

U jilmayib qo'ydi.

Yuragining quyuvq tumanlari orasidan - qarovsiz bog'dan bu ko'rimsiz gulni topib olganidan xursand edi.

Gul yolqinlanib, xonani b?zab yuborganday tuyuldi.

«Qizim bu gulni so'litma, d?yman - d?ya o'yladi u, - va gulni qanday parvarish qilish k?rakligini o'rgataman».

Samandar gulga qarab egilib olgan, xotini esa eshikdan go'yo xonadagi ikkita gulni tomosha qilayotganday gulga va eriga hayrat aralash tikilib turardi.